

dat het doel der controle is het verkrijgen van een basis waarop décharge kan worden verleend.

Daarop volgt dan de aangehaalde paragraaf 8:

„Het stellen van een handteekening onder een jaarrekening „bevat een oordeel over het gevoerde beheer”!

De stelling is in haar algemeenheid onhoudbaar, omdat zij den accountant eischen stelt, waaraan geen mensch ter wereld kan voldoen.

De accountant zou een oordeel (lees: meening) moeten uitspreken over de vraag of een bierbrouwerij, een textielabriek, een scheepswerf, een cultuuronderneming, een bankinstelling, een boekdrukkerij, een weet-ik-wat-al-meer, juist zijn beheerd, anders mag hij zijn handteekening niet onder de jaarrekeningen stellen! Zulke über-menschen zijn de accountants — gelukkig — nog niet. En zij behoeven dit niet te zijn, willen zij als goede leden van het N.I.v.A. artikel 7 van het reglement van arbeid naar behooren opvolgen. En zij behoeven dit óók niet te zijn volgens Dr. S. zelf, die in par. 1 (implicite) den accountant omschrijft als een deskundige, die bevoegd geacht kan worden zich te belasten met de contróle eener *administratieve*¹⁾ verantwoording. Mij dunkt dit gaat al ver genoeg. Abstract gesproken kan de accountant de rekening van eene Naamlooze Vennootschap goedkeuren, indien alle directeuren en alle commissarissen der onderneming haar ruwweg hebben bestolen en geplunderd, mits die diefstal en die plundering duidelijk in de rekening zijn vermeld. En omgekeerd moet hij weigeren een rekening goed te keuren, wanneer diezelfde bestuurders der vennootschap haar groote schenkingen hebben gedaan, zonder dat dit uit de rekening blijkt!

De accountant is, ook volgens Dr. S. slechts de deskundige voor het contróleeren van een administratieve verantwoording, maar hij zorge er voor dat die verantwoording zoo wordt opgesteld dat de bedrijfs-deskundige zich uit de verantwoording een oordeel kan vormen omtrent het beheer! De accountant is de thermometer die de temperatuur van de kamer aanwijst; hij is niet de medicus die beoordeelt of die temperatuur geschikt is voor den bewoner der kamer.

Mag men vragen wat den schrijver, die toch een bekwaam man is, er toe heeft gebracht zijn paragraaf zóó te formuleeren, dat zij voor den accountant onaannemelijk is. Het antwoord op die vraag moet gezocht worden in de „beroepspolitiek” van den accountant. Dr. S. ziet dat ook wel in en voert daarom in de paragrafen 12 en volgende een factor „verantwoordelijkheidsgevoel” in, die eigenlijk niet anders bedoelt, dan een omschrijving te geven van wat, ook elders „beroepspolitiek” heet. Dat verantwoordelijkheidsbegrip heeft tot grondslag een objectieven maatstaf (par. 12), determineert des accountants verklaring met betrekking tot de contróle (par. 13), wordt mede bepaald door de omstandigheden waaronder de accountant werkt (par. 14), bepaalt de uitvoeringswijze der contróle (par. 15) en doet een opdracht weigeren, indien de verantwoordelijkheid daarvoor niet daarmee in overeenstemming is (par. 16). Op diezelfde bedrijfspolitiek doelt par. 18, dewelke stelt dat de accountantsverklaring feitelijk een zaak is tusschen den accountant en (zelfs) een „derde-niet-belanghebbende.”

De geleerde schrijver bedoelt met al die paragrafen te zeggen: zelfs indien Gij als administratief deskundige van meening zijt, dat een rekening administratief juist is opgesteld, moet Gij haar toch niet onderteekenen, indien Gij van oordeel zijt dat uit die rekening van wanbeheer blijkt; „the man in the street” zou U met dat wanbeheer kunnen vereenzelvigen, omdat Gij de rekening — zij moge volkomen juist en duidelijk zijn — hebt onderteekend! Het kan inderdaad best wezen, dat de accountant verstandig doet in dergelijke gevallen zich niet met de zaak in te laten, maar daarmee is niet gerechtvaardigd de meer-genoemde paragraaf 8, die in haar algemeenheid te ver gaat.

¹⁾ Cursiveering van mij.

Het komt mij voor dat de schrijver bij een herdruk van zijn werk, paragraaf 8 al. 2 zoodanig dient aan te vullen dat het principieele bezwaar, hetwelk er blijkens mijne informaties bij verschillende vakgenooten tegen bestaat, worde ondervangen. Trouwens, paragraaf 177 van het boek geeft een meer algemeen geldende en m.i. juister meening, dan de door mij afgekeurde paragraaf 8.

E. VAN DIEN

BOEKBEORDEELING

M. van Overeem, Het financieewezen van de Onderneming. Eerste deel: Productie-ondernemingen. Utrecht, H. Honig 1924, VIII en 307 blz.

Het werk van *Van Overeem* kenmerkt zich steeds door systematiek. Van een of meer grondgedachten uitgaande bouwt deze schrijver alles, wat hij wil geven, op en om zijn pièce de résistance, zoodanig, dat de eenheid van stijl en de harmonische behandeling der verschillende onderdeelen rustig en degelijk aandoen. Vandaar dat de leerboeken van *Van Overeem* zoo volkomen den naam van leerboeken verdienen: zij brengen den studeerende stap voor stap verder in de leerstof, sleuren hem niet van de eene gedachte plotseling in de andere, maar doen zijn kennis op natuurlijke wijze groeien en rijpen.

Al deze goede eigenschappen vinden wij ook terug in het jongste aan hoofde dezes genoemde boek van *Van Overeem*. De systematiek moge iets lossier zijn, eenheid van stijl, harmonie tusschen de onderdeelen, bedachtzame voortgang in logische orde maken ook dit werk tot een zeer bruikbaar studieboek. De gevorderde student zal van het doorwerken van dit boek ongetwijfeld veel nut ondervinden.

Een leerboek is dit werk echter niet, zeker niet voor beginnenden. Uit het voorbericht is niet op te maken, of het als zoodanig bedoeld is. Dat het door velen als leerboek wordt aangezien kan den schrijver niet worden aangerekend. Deze toch stempelde het boek klaarlijk tot monografie door een bepaalde, van den gewonen gang van zaken afwijkende gedachte te propageeren en op grond daarvan tal van veranderingen in de bestaande gebruiken aan te bevelen. Een leerboek voor eenigen tak van wetenschap, welker object een levende materie is, heeft tot taak, de waargenomen verschijnselen te verklaren, althans te beschrijven. Een leerboek der physiologie b.v. beschrijft de werking en den bouw van de deelen van het lichaam. Stel nu, dat iemand op goede gronden betoogde, dat het aanbeveling verdient, eenig lichaamsdeel te amputeeren, in zijn groei te belemmeren, of integendeel uitermate te cultiveren, en hij schreef een boek, waarin hij zulk een verandering van het lichaam niet slechts aanbeval, maar ook den invloed ervan op alle andere deelen en hun werkingen demonstreerde, zou er dan iemand zijn, die zulk een boek als leerboek der physiologie zou betitelen? Welnu, *Van Overeem* doet hetzelfde: zijn werk is dus geen leerboek voor het financieewezen der onderneming, maar een monografie op dat gebied. Als zoodanig dient het te worden beoordeeld.

De grondgedachte van *Van Overeem's* systeem is die van *Schmidt's* „organische” balansleer¹⁾, waarnaar de schrijver dan ook van tijd tot tijd verwijst. Het is de leer, dat de winst der onderneming over een zekere periode bestaat uit datgene, wat de onderneming op het eind dier periode meer te harer beschikking heeft dan wat noodig is om haar in den toestand, zooals die aan het begin dier periode was, te reproduceeren. De schrijver stelt deze leer op blz. 26 als zijn opvatting, zonder echter een poging te doen, den lezer van de juistheid dier opvatting te overtuigen. Waar zijn opvatting van de tot dusverre gangbare sterk afwijkt, ware zulk een poging niet overbodig geweest, vooral daar des schrijvers verdere betoog geheel op deze stelling is gegrond.

¹⁾ *F. Schmidt.* Die organische Bilanz im Rahmen der Wirtschaft. Leipzig 1921.

Het is wellicht te sterk uitgedrukt, dat de schrijver geen poging doet, zijn opvatting te argumenteeren. Nadat hij zijn denkbeeld op grond van het gestelde winstbegrip eenigszins heeft uitgewerkt, komt hij nog eenige malen op zijn grondgedachte terug en verdedigt hij deze tegen veronderstelde bezwaren. Bij voorbeeld op blz. 39—44, waar de opvatting zelf niet wordt verdedigd, maar de wenschelijkheid van de vermeende sociale gevolgen eener „organische” balansopmaking wordt betoogd, en waar terecht wordt opgemerkt, dat het bezwaar van lastige praktische uitvoering niet als bestrijding mag gelden. Een logische, synthetische afleiding van het gestelde winstbegrip zoekt men echter tevergeefs. Alleen brengt de schrijver op tal van punten materiaal bij, waaruit zijn gedachtengang ware te reconstrueeren.

De heer *Van Overeem* heeft kennis genomen van het zeer verdienstelijke werk van *Schmidt*, dat zijn ontstaan dankt aan het bekende verschijnsel der schijnwinsten in de periode der toenemende inflatie in Duitschland. Tezelfder tijd nam hij waar, hoezeer hier te lande tal van ondernemers zich aan schijnwinsten hadden vergaapt. Een onderzoek, of de ideeën van *Schmidt* ook verder strekken dan het inflatiegebied, lag voor de hand. Tot dit onderzoek heeft *Van Overeem* zich gezet. Heeft hij dat onderzoek wel voldoende kritisch uitgevoerd? Menige tirade wijst er op, dat hij de omstandigheden, waaronder *Schmidt* werkte, niet steeds heeft geëlimineerd. Op blz. 21/22, 30/31, 44 en volgende en op nog tal van andere plaatsen, is inflatie troef. Op blz. 25/26, 29, 35 enz. wordt een zekere continuïteit in bestaansgrond en productiegrootte der onderneming als gegeven aangenomen. Deze beide voorwaarden voor de gelding van *Schmidt's* theorie bestaan niet onder alle omstandigheden en konden in *Van Overeem's* betoog dus ten hoogste als werkhypothese of als vereenvoudigende abstractie dienst doen, maar hadden daarna moeten worden geëlimineerd.

Gaan wij eens na, in welke omstandigheden *Schmidt's* theorie is ontstaan. Een toenemende papiergeldinflatie ontnemt aan het geld zijn functie van waardemeter en waardehouder, het is nog slechts ruilmiddel in den strikten zin des woords: iedere ruil van goederen tegen geld wordt onmiddellijk door een verruiling van dat geld voor andere goederen gevolgd. Terwijl in normale tijden de ruil W-G-W in twee vaak door langdurige tijdruinte gescheiden handelingen uiteenvalt, wordt die ruil in inflatietijden zoo snel mogelijk, bijna in één tempo verricht. Het individu ontvlucht het geld en koopt zoo veel mogelijk middelen ter behoeftebevrediging. Ook de ondernemer is consument, tracht zijn huidige en toekomstige behoeftenbevrediging te verzekeren. Ruilde hij in zijn onderneming vroeger volgens de formule G-W-G, thans stelt ook hij in het geld niet langer het vertrouwen, dat hij daarmee zijn consumptieve behoeften, oogenblikkelijke zoowel als toekomstige, op voldoende wijze zal kunnen bevredigen. Ook hij ontvlucht het geld, koopt goederen. Niet echter goederen ter consumptie, maar goederen, die hij in zijn bedrijf wil omzetten, goederen van dezelfde soort (of althans componenten daarvan), welke hij zoeven verkooft. Deze handelwijze baart verwondering: om zeker te zijn van voldoende behoeftenbevrediging koopt hij goederen, die zijn consumptieve behoeften niet bevredigen. Als nu die gekochte goederen in prijs dalen en de noodige consumptiegoederen stijgen in prijs, dan zal hij zijn behoeftenbevrediging moeten beperken. Juist daarom rekent de ondernemer in gewonen tijd met geld, want als hij zijn goederen in geld heeft omgezet loopt hij nog slechts het prijsrisico van één der beide soorten goederen, n.l. van de consumptieve. Maar in een tijd, waarin het geld zoodanig wordt gedeprecieerd, dat de prijsbeweging der goederen onderling in het niet verzinkt bij de door inflatie veroorzaakte algemeene prijsstijging, kan men zijn consumptieve koopkracht ook verzekeren door het houden van voorraden kapitaalgoederen. Ook de ondernemer ruilt in dien tijd

W-G-W en vindt eerst „meerwaarde” aanwezig, wanneer hij de beschikking heeft over een grootere hoeveelheid goederen dan waarmee hij begon. Maar evenmin als het geld in normalen tijd is die hoeveelheid kapitaalgoederen doel der omzetting: beide zijn slechts de maatstaf, waarmee het vermogen, het fonds, dat tot toekomstige, uitgestelde behoeftenbevrediging in staat stelt, wordt gemeten. Doordat in tijden van toenemende inflatie de kapitaalgoederen een deugdelijker maatstaf vormen dan het geld, drukt men zijn vermogen in gene uit.

Nu rest nog de bedenking: zet men de opbrengst van verkochte goederen steeds om in goederen van dezelfde soort of althans componenten daarvan? Is de ruil W-G-W steeds een kringloop, worden de bakens nimmer verzet, blijft het bedrijf van den ondernemer altijd dezelfde handelingen herhalen? Over het algemeen is natuurlijk van zulk een absolute continuïteit geen sprake, is het bedrijfsleven aan voortdurende wijziging onderhevig. Maar in tijden van toenemende inflatie bestaat er een zekere stabiliteit in de bedrijfshandelingen. Immers, de prijsveranderingen vinden haar oorzaak in de papiergeldinflatie, de goederen variëren ten opzichte van elkander betrekkelijk weinig in prijs, de prijsverhoogingen zullen dus de vraag niet doen afnemen. De bedrijven zijn dientengevolge onmisbare schakels in de volkshuishouding, zij herhalen steeds dezelfde ruilingen en bewerkingen en vinden altijd afzet tegen voldoende tegenprestatie. De ondernemer zal dus zorgen, die ruilingen steeds in dezelfde mate te kunnen herhalen, daar zij hem reëel inkomen opleveren en tevens zijn reëel kapitaal in stand houden.

Twee van de hier gestelde voorwaarden voor de gelding der „organische” winstopvatting worden door *Van Overeem* als bestaand aangenomen. Zoo vinden wij de prijschommeling der goederen ten opzichte van elkander uitgeschakeld door de veronderstelling, „dat de productiekosten en de prijs van het goederenkapitaal evenredig stijgen” (blz. 47), zoo vinden wij gesteld, „dat hare productie-capaciteit in volkomen overeenstemming is met de plaats die zij (de onderneming) in het productieproces inneemt” en „dat de mogelijkheid van afzet dezelfde is gebleven” (blz. 26). Deze abstracties geeft de schrijver bij het benaderen der werkelijkheid niet prijs. En toch ware zulks noodzakelijk geweest, want de prijzen der goederen gaan in gewone omstandigheden niet gelijkelijk op en neer, en met de prijzen wijzigen zich ook de gevraagde en aangeboden hoeveelheden, zoodat de onderneming in het productieproces ook een andere plaats gaat innemen. Welk nut kan het nu hebben, voor zulk een van plaats veranderde onderneming, die men alzo niet meer in een vorigen toestand wenscht te reconstrueeren, te onderzoeken of voor die reconstructie de middelen overvloedig dan wel onvoldoende aanwezig zijn?

Eén voorwaarde voor *Schmidt's* theorie heeft *Van Overeem* niet voorondersteld. Dat is het typische inflatieverschijnsel, dat de ondernemer zijn vermogen, zijn koopkracht voor behoeftenbevrediging in de toekomst, meet met zijn voorraad handelsgoederen. Die voorwaarde kon de schrijver niet stellen. Want als niet de inflatie, maar de marktpositie van één enkel goed prijsverandering veroorzaakt, als dat ééne goed sterk in prijs stijgt en andere goederen dalen, dan ziet de bezitter van het gestegen goed zijn koopkracht ter behoeftenbevrediging, nu of in de toekomst, sterk vermeerderd, dan brengt die prijsstijging hem een kapitaal aanwas of een winst, hoe men het noemen wil; alleen als hij er verder voordeel in ziet koopt hij tegen hooge prijzen weer nieuwe voorraden van het goed in. Hier kan men niet meenen, dat er eerst kapitaalvermeerdering is, wanneer na reconstructie van den ouden toestand er een surplus blijkt.

De schrijver heeft deze moeilijkheid gevoeld en is er in geslaagd, haar te ontwijken. Maar daartoe heeft hij zijn toevlucht moeten nemen tot een fictie: de onderscheiding tusschen winst der onderneming en winst van de eigenaren der onderneming (blz. 23 en volgende). Deze onderscheiding gaat in tegen de

algemeene opvatting in de economie, dat men produceert om te consumeeren, in tweërlei zin: men produceert wat voor consumptie wordt verlangd en men produceert om door de opbrengst der productie middelen te verkrijgen ter consumptie. Een levenloos lichaam, zonder eigen consumptieve behoefte, dat produceert om zijn eigen productievermogen te reproduceeren, is bij die algemeene opvatting ondenkbaar. Hoezeer de economie ook de onderneming als een zelfstandig economisch subject in het ruilverkeer ziet, bij de leer der verdeling ziet men haar toch slechts als inkomenbron voor haar deelgerechtigden¹⁾, niet als een subject dat om zichzelf bestaat.

Er is tegen de organische balanstheorie, althans tegen haar deugdelijkheid in andere omstandigheden dan bij toenemende inflatie, dus wel een en ander in te brengen. Het ware dus niet overbodig geweest, ze sterker te argumenteeren. Thans verzoekt *Van Overeem* den lezer, zijn theorie te aanvaarden en hem in de uitwerking ervan te volgen. De lezer, die de theorie heeft aanvaard, zal dan niet teleurgesteld worden, want de uitwerking ervan verdient alle lof. Maar het mag den schrijver als een ernstige tekortkoming worden aangerekend, dat hij, het geheele financieezen der onderneming grondend op een bepaald principe, heeft nagelaten, dit beginsel te argumenteeren. Ik houd mijn hart vast, wat er van de bedrijfshuishoudkunde in ons land moet worden, wanneer men systemen opzet op theorieën, die met een „petitio principii” worden voorgedragen. Ik wil aannemen, dat de heer *Van Overeem* zijn theorie voldoende heeft overdacht en overwogen alvorens dit boek te schrijven, maar wat moet er nu van de studie zijner navolgers groeien als deze moeten volstaan met de theorieën op zijn gezag te aanvaarden?

Op dezelfde wijze als zijn opvatting over winst behandelt de schrijver ook zijn balanstheorie. Zonder argumentatie betoogt hij, dat de balans *niet* is „in de eerste plaats een middel om tot een vaststelling van de winst te komen” (blz. 112) maar dat zij „aan haar hoofdbestemming beantwoordt zoodra zij een juist beeld geeft van den financieel-economischen opbouw der onderneming” (blz. 108). Sprekend over de balanswaardeering motiveert hij weer niet zijn stelling: „Niet hetgeen eenmaal *was*, niet wat wellicht in een min of meer verwijderde toekomst zijn *zal*, kan hier als maatstaf dienen. De eenig juiste maatstaf is hier hetgeen *is*”. (blz. 110). Verklaring dezer aanvechtbare stellingen ware niet overbodig, vooral waar er weer — op degelijke wijze — op is voortgebouwd.

Dat ik de financieringsleer, waarbij de schrijver zich vaak op mijn dissertatie baseert, onbesproken laat zal niemand verwonderen. Hierbij echter één opmerking, die niet alleen dit boek raakt. Bij de bespreking van het financieringsvraagstuk hanteert men tegenwoordig algemeen de in mijn proefschrift ontwikkelde begrippen statische en dynamische besparing. Is dit noodzakelijk? M.i. alléén als men de financiering der onderneming uit de verschijnselen der credietmarkt opbouwt, niet als men zich tot de financiering zelve bepaalt. Zelfs kan het ongewenscht zijn, die termen te bezigen. Want als de lezers niet zoodanig in de economie zijn gevorderd, dat zij met de werkhypothese eener statische maatschappij vertrouwd zijn, dan is het gevaar voor verspreiding van wanbegrippen niet gering. Dan zijn zij beter af met de wetenschap, dat er kort en lang crediet, dat er depositogelden, bankeredieten, effectencredieten, enz. worden aangeboden, want dat begrijpen zij, terwijl die vreemde woorden klanken blijven. Vooral als die geleerd klinkende begrippen zoo summier worden toegelicht (vide *Van Overeem* blz. 160), dat de lezer licht oorzaak en gevolg verwacht, lijkt het mij ongewenscht ze te bezigen.

N. J. POLAK

¹⁾ Ik aarzel, deze alle als ondernemers te betitelen. Vgl. *E. Tekenbroek*. De verhouding tusschen de aandeelhouders en de bestuurders bij de publieke naamloze vennootschap in Nederland. Diss. Rotterdam 1923. Hst. IV en VI.

UIT EN VOOR DE PRAKTIJK

Red.: A. H. GRONDEL, ABR. MEY, JAMES POLAK

OPGAVE No. 8

(Uitwerkingen aan A. H. Grondel, Weesperzijde 1, Amsterdam)

(Beoordeeling inrichting der administratie der effectenafdeeling eener bankinstelling)

Door den directeur eener bankinstelling, welke in belangrijke mate aan wissel- en effectenarbitrage doet, wordt U de administratieve controle opgedragen. Tot dusver was er geen accountantscontrole. De directeur is eerst kort in functie en heeft van de boekhouding geen onverdeeld gunstigen indruk gekregen. Bepaalde gegevens bereiken hem in den regel eerst na herhaald aandringen. De chef der afdeling boekhouding wijt zulks aan onvoldoend personeel. De directeur is daarentegen van meening, dat er eerder te veel dan te weinig personeel is en overweegt bezuiniging op het administratieve apparaat zijner instelling. Alvorens in deze richting maatregelen te nemen, wenscht hij door U een globalen indruk te krijgen omtrent de doelmatigheid der administratie, meer in het bijzonder wat de effectenafdeeling betreft.

Bij het kennisnemen van de administratie zijn door U o.m. volgende notities gemaakt:

Van de door haar tot stand gebrachte transacties houdt de effecten-arbitrage aantekening op affairebriefjes (bloenote). Doorschrift daarvan is grondslag voor correspondentie en administratie.

Als gevolg van effectentransacties met buitenlandsche relaties, ontstaan voor de effectenarbitrage vorderingen en schulden in betreffende vreemde munt. In den regel dagelijks bepaalt de effectenarbitrageant, aan de hand van zijne affairebriefjes, zijne positie in vreemd geld, op grond waarvan hij realiseert, dan wel zich dekt. Op deze positie in vreemd geld oefent de boekhouding verder geen controle uit.

Er bestaat geen afdoende toezicht op het tijdig binnenkomen van nota's van derden (buitenlandsche bankiers of correspondenten) wegens met deze derden gedane fondsentransacties, noch op de prompte levering van fondsen door die derden indien die levering elders moet plaats vinden.

In het Effectenjournaal worden alle posten, betrekking hebbende op den aankoop of verkoop in vreemd geld van effecten, stuk voor stuk omgerekend in Hollandsch geld.

De boekhouding onderscheidt „Effecten-eigen-bezit” en „Arbitrage-effecten”. De hoofdelijke stukkenadministratie beperkt zich tot de „Effecten-eigen-bezit” en de fondsen, welke men van derden in depôt heeft. Voor de „Arbitrage-effecten” wordt een „Effecten-leveringenboek” gehouden, waarin ter linkerzijde de ontvangsten, ter rechterzijde de afgeleverde fondsen worden ingeschreven.

Een fondsenbalans wordt nimmer opgemaakt.

In het rekeningcourantboek „Rekeninghouders Hollandsch-geld” bestaat voor elke beursfirma met wie men affaire doet, een rekening. Deze vorderingen respectievelijk schulden bestaan slechts enkele dagen en vinden post voor post vereffening.

Op het tijdig knippen van coupons en dividenden bestaat geen systematisch toezicht.

In de maandbalans, door den boekhouder opgemaakt, wordt met eventueel bezit of schuld aan „Arbitrage-Effecten” geen rekening gehouden.

Het personeel der bank bestaat uit circa 50 man.

Geef Uw rapport aan den directeur.

UITWERKING OPGAVE No. 5

De bezwaren tegen de inrichting der beide boeken komen in hoofdzaak op het volgende neer:

1. Bij het boeken van:

a. een z.g. usance-affaire